
П. ФИЛИПОВИЧ

З АНТИЧНИХ БАРЕЛЬЄФІВ

Титан сидів на скелі і ліпив
(Могутні м'язи, голова кудлата!),
А перед ним—незнане диво див!—
Холодні нерухомі немовлята.

Пишався день і дерева цвіли,
І височінь горіла ніжно-синя,
І враз упало запинало мли,
І зникло десь, і надішла богиня—

Така спокійна, владна і струнка,
Навіки ясновора у шоломі;
Блискучий спис трима її рука,
У другій—дар ще невідомий!

Землі створіння Прометей!—мить—
І ви живі, і радісні тепер ви,—
На голови дитячі вже летить
Метелик ясномудрої Мінерви.

В. СОСЮРА*С. В. Пилипенкові з любов'ю.*

Зустрів її, таку тендитну,
Йшла самотньо на базар.
В брудній тиші кричали діти,
І десь надходила гроза.

Афішний день, удари серця
Чужими бризками огня.
Моя ж замерзла і не б'ється:
В її очах маненький я.

О-ревуар. І крила ранку
Її вгорнули знов і знов—
Золотооку спекулянтку,
Мою колишню любов.

І од базару сонце меркне.
Шпурнув би бомбу прямо вниз,
Щоб розлетілись фейерверком
Червінці, пальта і штани.

В. МИСИК

Простягся степ неясно і широко
У світлу далину простором мовчазним.
І висне небо тихо і глибоко
Шатром ясним.

В густій траві отарами уходять
У дольний даль далекі будяки,
І там, в диму, між ними коні бродять,
Як комашки.

З тяжким кієм на ледве вкритих плечах
Без руху у траві стоїть чабан;
Стовпом самотнім в чередах овечих
Сіріє крізь туман.

Бреду удаль полями мовчазними,
Бреду в туман за тихий виднокруг...
І часом через шлях з вуздечками дзвінкими
Пройде пастух.

Б. АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ

ЛИЦАРІ «АБСУРДУ»

ДРАМА НА 4 ДІІ.

ДІЄВІ ОСОБИ.

1. Андрій.	}	Партійні товариші.
2. Марійка—наречена Андрія.		
3. Катря—партійна товаришка з лівим напрямком.		
4. Петро—близький товариш Андрія.		
5. Віталій—молодий фершал.		
6. Климко—фабричний робітник.		
7. Тюрінов—російський громадський діяч середніх літ.		
8. Ніна—курсистка, товаришка Марійки.		
9. Сільва—божевільна галицька дівка.		
10. Галицький дід.		
11. Молодиця—галичанка.		
12. Галицький хлопчик.		
13. Дівчина—галичанка.		
14. 1-ий офіцір російської армії в Галичині.		
15. 2-ий офіцір » » » »		
16. Малахов—штабс-капітан рос. армії.		
17. Взводний рос. арм.		
18. Полонений січовий стрілець.		
19. Ординарець Андрія.		
20. Скалка—отаман гайдамаків.		
21. Паливода—гайдамацький сотник.		
22. Значковий от. Скалки—російський офіцір пет- люрівської армії.		
23. Дід.		
24. Баба.		

Гайдамаки, парубок-повстанець, селяне-повстанці проти УНР.

ДІЯ I відбувається в 1910-х роках у Катеринославі;

ДІЯ II—в перших місяцях 1917 р. в Галичині, окупованій російською армією;

ДІЯ III—вліті 1917 р. у Києві (часи Центральної Ради й проголошення першого Універсалу);

ДІЯ IV—напровесні 1919 р. на Поділлі (час відступу петлюрівців з Правобережжя до Галичини й внутрішніх заколотів у середині УНР).

ДІЯ I

Кімната Андрія, яка служить разом місцем конспіративних зборів. Просто двері до передпокою, в правому кутку ширма, за нею двері в сусідню кімнату, де улаштовано конспіративну друкарню. В лівому кутку—шахва, проти неї стіл, канапа, стільці.

Стіни прибрані рушниками й малюнками, хоч взагалі вигляд кімнати неохайний. Вікна щільно замкнені й завішані темними завісами; кожний дзвоник з-надвору вносе турботу й хвилювання присутнім.

Я в а I

Андрій і Петро сортирують допіру видруковані прокламації й наводять у кімнаті лад.

Андрій. Ну, нарешті, кінець. Будемо розподіляти по районах.

Петро (*потягаючись*). Ех-хе-хе-хе-хе-е-е!.. Хай його маму мордує—спати хочеться.

Андрій. Нічого—виспишся ще.

Петро. Та що ж? Після трудів праведних не гріх буде й завалитись до завтрішнього ранку.

Андрій. Шрифт зібрав? Однеси зараз же на горіще; візьми й папір туди ж.

Петро. Ето можно, почему нет. (*Виходячи за ширму*). Хіба відтіля спуститись до Макара за ковбасою та парочкою огірків, бо щось черево починає протестувати.

Андрій. Не заважить. (*Навздоїн*). Купи разом і цигарок коробку. (*Петро зникає*).

Андрій (*один, потираючи руки*). Чудесно!.. Завтра ми дамо їм свою відповідь; ми нагадаємо їм, що ми все ж існуємо. Хай знають, що, хоч на послугах їм і інертність робітничих мас, і державний апарат з поліцією, суддями, військом, і їхня мораль, право, закон, але під ними повільно виростає нова сила, яка своїм народженням і ростом віщує їм кінець... (*Замислившись*). Ростає й набирає сили, свідомости пролетаріят. Стремління пануючих до наживи, їхнє безоглядне здирство та визиск лише збільшують його міць, а голод, хвороби, злидні поглиблюють класову свідомість і штовхають думки міліонерів на єдиний революційний шлях... (*Дзвінок в дверях*. Андрій, здригнувшись від несподіванки, йде одчиняти).

Я в а II

Входить Марійка. Обличчя нервово-веселе; часом раптом впадає в тугу й знову робиться бадьорим. Нервовою ходою йде по кімнаті й підходить до столу.

Марійка. Здоров! (*Роздивляється покладені прокламації*). Скінчили вже? Даси мені з півсотні—я заберу з собою. (*Взявши з купи примірника, читає, Андрій тим часом прибірає розкидані речі й заносить за ширму*).

Андрій. Клятого Петра чорт поніс у крамницю, а тут шриффт ще не весь сховано.

Марійка (*кладучи прокламацію*). Добре... Андрієве перо? (*Дивиться на нього довгим глибоким поглядом*).

Андрій. Так, мов. (*Марійка рішучою ходою підходить й іаряче цілує в чоло*).

Марійка. Гарно, мій любий! (*Одірвавшись від думки*). Помешкання знайдено? Де відбудуться збори?

Андрій. Там же. Товариші повинні бути вже попереджені.

Марійка (*одійшовши в куток, сідає глибоко замислена*). Товариші... збори, відозви, прокламації... страйки, конспірації... (*до Андрія*) а кінець коли?

Андрій. Чудна ти. Чому кінець?

Марійка. Я хочу знати, де та остання точка, котрої ми прагнемо. Чи так і вся вічність: збори—прокламації, прокламації—збори, страйки і т. д. і т. д.—якесь зачароване, мертве коло.

Андрій. Марійко! Я дивуюсь тобі. Коли б се сказав якийсь обиватель, крамар, урядовець—се було б зрозуміло, але від тебе... се, принаймні, незрозуміло та й взагалі якось надто дивно...

Марійка (*саркастично*). «Дивно»? (*Обурено*) Та ти розумієш, що я задихаюсь у мертвячині всієї нашої праці, всього нашого існування! Збори, відозви, конспірації, помешкання—а життя?.. Де воно? Де ж щось стале, де реальні наслідки нашої роботи? Де? Скажи мені, де ж наше, іменно наше, а не партійне життя?

Андрій. Життя—се перш за все боротьба. Так було, так єсть, так буде...

Марійка. Навіть і тоді, коли прийде сей самий соціалізм?

Андрій. Навіть і тоді. Соціалізм не буде тим, чим єсть саж для свині. Життя без боротьби—се не життя. Візьми ти: відколи живе людство, воно бореться за своє існування; мало того: намагаючись бути паном землі, воно бореться зо всім, що стоїть йому на перешкоді до опанування землею, водою й повітрям; в самій своїй гущі воно переживає класову боротьбу. За соціалізму, коли не стане класів, не буде нерівности, зникне разом і класова боротьба, але хіба ти думаєш, що зникне тоді чи, взагалі, коли-небудь сама-то боротьба? І при соціалізмові буде боротьба, хоч би вже з тою природою... навіть се буде, може, гострішою й лютою боротьбою, бо всі сили, всі знаття, вся енергія, які витрачались досі на знищення один одного, будуть направлені по одній лінії—на опанування природи.

Боротьба—се неминучий фактор людського життя.

Марійка. Хай буде так, але всяка боротьба тільки тоді приємна, тільки тоді вона дійсно являється складовою частиною

твого життя, коли вона дає якісь певні наслідки. Наша ж боротьба... а наша все їдно, що об стіну горохом. Товчемося на одному місці; розбиваємо, довбаючи непорушні скелі, свої голови, шматкуємо свої нерви, а вихід, вільне повітря де? Їх немає... *(Стук у двері. Голос: «разрешіте». Андрій хутким поглядом обдивляється кімнату; помітивши купу прокламацій, ховає їх за ширмою).*

Андрій *(про себе)*. Хто б се міг бути? А двері й забув замкнути. *(До дверей)*. Прошу заходити.

Я в а ІІІ

Входить Тюрінов. Спокійна, самовпевнена постать; під пахвою купа книжок.

Тюрінов. Здравствуйте, Андрей Николаєвіч. Должен бил проходить мімо вас і решіл занести обещанное *(передает книжки)*.

Андрій. Красно дякую.

Тюрінов. Вот второй том «Капітала», «Экономические очерки» да еще кое-какая мелоч.

Андрій. Прошу сідати. Ви, здається, незнайомі?

Тюрінов *(протягаючи Марійці руку)*. Тюрінов.

Андрій. Далеко простували зараз?

Тюрінов. Как ви сказали? Я не понял.

Андрій. Далеко лі шлі?

Тюрінов. Чудак ви, ей-богу, Андрей Николаєвіч! І що вам за охота ломать свой язык і видумувать такіє слова, что нужно еще посідеть над німі, пожалуй, с санскрітським словарьом, чтобы разобратъ; ведь гораздо би проще било сказать на общепринятом: і вам, наверное, легче, і мне понятнее.

Андрій. Ну, чи легше мені, чи ні—ви за грамотних не розписуйтеся, а що ви не розумієте мови того народу, серед якого живете й працюєте, то що ж?... Мені здається, що для вас, як для громадського діяча, се надто велика недостача.

Тюрінов. Полно-те, Андрей Николаєвіч, так і знал, что ви опять со своей «мовой» чуть лі не на стену полезете: всьо мова да мова, а зачем, кому і для чего сдалась эта самая «мова»? Ведь, если будем говорить серьезно, то всьо это: і, ваш язык, известный только лишь небольшой кучке людей, і этот самый пресловутый украинский вопрос, интересующий несколько десятков молодых фанатиков—всьо это, как ні хотите, по сути своей—абсурд. Но для чего он?

Андрій. Бачите, кожна ідея, поки вона ще не перетворилась в реальність, поки ще не стоїть на черзі сьогодняшнього дня, есть або, краще сказати, здається абсурдом. І так—скрізь: чи візьмете науку, мистецтво, політику, однако—доти, доки ідея не перейшла в життя, в маси, доки

оборонцями її являються лише одиниці—для загалу вона буде химерою, абсурдом. Але прийде час, коли вона зреалізується, перейде в правило...

Марійка *(яка весь час сидить похмура, мовчки зиркаючи на бесідників)*. Коли знайдуться такі, що оплюють її, опошлять...

Андрій. Може, навіть і так: оплюють її... *(Вертаючись до своєї думки)*... Тоді вона загубить свою химерність...

Марійка *(мрійно)*. Загубить красоту абсурду...

Андрій *(здивовано подивившись на неї)*. Можливо й це...

Марійка *(протяжно-сумно)*. Зітреться між порохом буднів...

Андрій *(енергійно)*. Але натомісць повстане новий абсурд, нова ідея!..

Марійка. ... З новими лицарями абсурду...

Тюрінов. Да, ето, конечно, всё так... но, знаете ли, лишнее оно всё-таки... *(Хутко виїнявши ґудинника, дивиться)*. Ах, боже мой, я уже засіделся у вас, нужно спешить. До свіданія *(тискає руки й виходить)*.

Андрій *(провівши його до дверей)*. Ну, як тобі подобається цей «екземпляр»?

Марійка. Я назвала б його на «общепринятом» «іскопаємим», але, на жаль, їх надто багато в наші дні, тому він не уявляє собою нічого дивного.

Андрій. Так... *(Дзвінок у дверях)*. Кого це ще несе? *(Іде одчиняти. В дверях чути голос Андрія: «А, товаришка Ніна! Прощу»)*.

Я в а ІV

Ніна. Добридень, Марійко, і ти тут; давно вже тебе не бачила.

Андрій. Сідайте, товаришко Ніно. Як справи, що робите тепер? *(Сідають)*.

Ніна. Та як вам сказати—ні добре, ні зле. Бігаю по уроках, лаюся з учнями, з батьками, з сестрами... *(Раптом пригадавши)*. А оце вчора трапилась у мене цікава історія з батьком одного мого учня. Принесла якось я своєму учневі «Кобзаря»; хлопчина зацікавився, попросив принести ще щось подібне. Я принесла йому де-що Грінченка. Батько ж його, акцізний чиновник, потрапивши випадково на предмет захоплення свого сінка, прочитав мені саму серйозну нотацію.

Андрій. Не подобалось, що читає «бесполезные книжки?»

Ніна. Де ви бачили! Коли б ще це, то ще нічого, а то діло перескочило на політичний ґрунт. «Неужели,— каже мені,— Ніна Алексеевна, вас интересуют еті глупіє хахлацкіє книжкі, что ви їх рекомендуют, да еще і самі приносите моему сину?» Я відповіла, що твори Грінченка—далеко не «глупая

кніжка» та й взагалі в українській літературі можна знайти досить багато гарних річей, але, що ж би ви думали?— «Я удівляюсь вам,—каже,— і ви ще маєте охоту зацікавлятися етімі пустяками! Вже все еті ваші українські кніжки, да і вообщє все ето так називаємє українськє ілі даже, лєчше сказати—хахломанія єсть така єрунда, которає ні к чєму не прїведєют, кромє вреда, внося глупєє размишлєніє в умї молодєжі да создавая єщє одїє козирь врагам моєцтва Россїї... Не угодно лї вам, Ніна Алексєєвна, полєчїть за мєсяц дєньгї і болєше не прїходїть»...

Андрїй. Цїкавий малюнок, хоч на полотно берї... Два тїпа: громадськїй дїяч, мало не рєволюцїонер Тюрїнов, і, мабуть, щїрий чорносотєнець—акцїзний чїновник... Протїлєжні полєси росїйськєго громадїанства. І ось парадокс кон-трастїв: колі вони підходять до українськєго питаннє—зли-ваютьсє в одїє міцний, одностайний ворожий нам кулак...

Марїйка. І хїба сє одїєцї таких? Всї вони, всї,—вїзьмї росїйськєго єсдекє, єсєра, кадєта, чорносотєнцє,—всї вони знають тїльки однє: «не бїло, нєт і бїть не можєт». Для них всї нашї культурні змаганнє, нашї скарги, нашї болї, нашї переживаннє—лїше «єрунда, глупєсть, фантазіє»...

Нїна. ...Колі не нїмєцькї марки та австрїйськї кронї.

Андрїй. Так, в цьому наше нещастє, що всї нашї полїтїчнї друзї й недрузї, колі підходять до цьогє клятєго українськєго питаннє, стають одностайними нашими ворогами. Ми для них явлємєсь мамутами, дїнозаврами дїсторїчнєї єпохї, якимсь жартом їсторїї занєсєні в двадцятїй вїк. Нас і нашогє мїнулогє з сучасним і майбутнім у них нємає,—єсть лїше «вїгадка, абсурд, дурницє». В цьому й полєгає трагєдіє нашєї борєтбї, що ми належїмо до недєржавнєї нацїї і, крім соцїальнєго вїзволєннє, ми прагнємо також і знїщєннє кайданїв нацїональнєго гнїту. І в тєй час, колі сєрєд свєїх соцїальних змагань ми находїмо собї спїльнїкїв і товаришїв в росїйськїх рєволюцїйних колах,—в нацїональ-них ми лїшаємєсь самї.

Марїйка *(саркастично вїдбиваючи кожнє словє)* ...Лицє-рами абсурдє, обєронцєми опєрєточнєї мрїї, якїй, по їхнїх словєх, сама їсторїє давнє вжє підписала патєнт на смєрть...

(Кїлька хвїлїє нїтїюча тїша; всї сїдять мєвчкї похмурї, кожний з свєїми думками. Марїйка, одкинувшїсь на спїєнку канєпї, пєрєбїрає пальцєми подушкє).

Марїйка *(раптом)*. А прєтє... Чорт з ним! Гєть нудьгє! Абсурд так абсурд, що такє!—В абсурдї тїльки й єсть красє життє. Правда, Ніно? *(Підводїтьсє ї нервовими кроками ходїть по кїмнатї)*. Знаєтє, єсть гарнї такї словє *(декламує)*:

«І настанє тєй час,
Щє в тєбї, крає мїй,
Вжє не знатїмуть словє—нєволє,

А по рідних хатах
І по рідних степах
Пануватимуть щастя і воля!»...

Ось зараз, в цей час, здається гарною, чарівною, неможливою мрією, а прийде він... і... *(важко зітхнувши)* стане, мабуть, скучно. Доведеться вигадувати новий абсурд...

(Стук за дверима; чути голос Петра й кроки кількох людей).

Я в а V

Входить Петро з пакунками в руках, за ним трохи згодом Катря, Климко й Віталій.

Петро. Ну, ось і всю братію навів. Так сказати, у світі побував. І людей показав і себе поспостеріг, чи то пак, тьфу! Людей побачив, хай вони вам скажуться!

(Кладе на стіл пакунки й витягає з них шматок ковбаси та орізок; під час дальнішої балачки ходить з набитим їжою ротом і їсть).

Андрій. Добридень, товариші, прошу сідати. *(До Петра)*. Куди тебе чорт поніс?

Всі *(сідають на канапі, стільцях та кріслі)*. Доброго здоров'я.

Ніна *(до Андрія)*. Вибачте, товаришу Андрій, я мушу зараз іти; можна вас просити на пару слів?

Андрій. Прошу, товаришко. В чому річ? *(відходять удвох убік кімнати)*.

Ніна *(соромливо)*. Я дуже перепрошую, товаришу Андрію, але... мене примушують обставини... будь ласка, коли можете, позичте три карбованці. Двадцять п'ятого цього місяця я поверну...

Андрій *(виймаючи гроші)*. Прошу, товаришко, прошу... що там—хоч і тридцять п'ятого, не турбуйтеся. Дурниця.

Ніна *(ховаючи гроші)*. Щиро дякую. *(До останніх)*. До побачення, товариші!

(Де-хто відповідає: «всього кращою»). Ніна виходить. Якийсь час мовчанка; одні розглядають на столі книжки, інші сидять замислившись. Катря ходить по кімнаті, наспівуючи «Дубинушку»).

Андрій. Я закликав вас, товариші, взяти прокламації, які ви повинні негайно поширити по всіх робітничих районах. Це буде наша відповідь на арешти з приводу останньої забастовки.

Петро *(підійшовши до Катрі)*. З перцем, товаришко Катре.

Катря *(посміхаючись)*. Що з перцем—ковбаса?

Петро *(здивовано дивиться на шмат ковбаси, що тримає в руці)*. Яка ковбаса?

Катря. Та яка ж—та, що їсте.

Петро Та, що їм?.. Не-е-е, товаришко—прокламація з перцем, ось тільки почитайте.

Климко (*чухаючи потилицю*). Та вони вже, сукини сини, до наших прокламацій поспішили нам дати доброго перцю.

Катря. Ха-ха-ха-ха... Ось, бачите, Петре,—вам би треба отого перцю покуштувати, тоді б, мабуть, загубили апетит зовсім до всякої страви, навіть без перцю.

Андрій. Ми вже з Петром розподілили їх. (*До Петра*). Роздаси так, як ми намітили. Не забудь, до речі, дати й те, що з Харкова одержали.

Петро. Ето можно, почему нет; ходім, братія. (*Всі, за винятком Андрія та Марійки, йдуть за ширму в сусідню кімнату. Чути голос Петра: «Ей, не напірайте, товариши: Вітька, на ногу наступив! Каналія! А ну, осади которий там!»*).

Марійка (*прокинувшись від задуми, до Андрія*). Ну, буду йти... Давай літературу.

Андрій. Так хутко?

Марійка. Треба на завод у гурток; сьогодні моя там черга занять.

Андрій (*збирає з столу та шахви літературу*). Мавш все.

Марійка. Дякую, прощай.

Андрій. Марійко... коли прийдеш назовсім?

Марійка. Коли?... (*Довши, злибокам поглядом дивиться Андрієві просто в-вічі*). Не знаю. Бувай здоров (*хутко виходить*).

Андрій (*один*). Так... (*Обличчя нервово-холодне, міцно зубами стиснута мука; байдужими руками міцно тре чоло*)... «Не знаю»... (*Одривчато*). Так.

Я в а VI

Віталій (*виходить з-за ширми з літературою, яку затортає в папір*). Я вже йду. (*До Андрія*). А товаришки Марійки вже немає? Сьогодні її черга на заводі зацікавитись з нашим гуртком.

Андрій. Вона допіру пішла вже на завод.

Віталій. Чудесно, я дожену її на візникові. Мені теж треба туди до Конюховича. Прощай (*пішов*).

Я в а VII

Петро, Катря, Климко входять з-за ширми з сувоями літератури.

Петро. Ну, слава тобі, господи, ублаготворив алчущих і жаждущих!

Катря. Ви, Петре, здається, більше ублаготворились своєю ковбасою: я думала до завтрішнього обіду будете її запихати.

Петро. «Писано бо есть, товаришко Катре: не о хлебе єдином жив буде чоловік»—треба й ковбаси покуштувати.

Катря. Ну, хай вам біс з вашою ковбасою. Дайте краще що-небудь, у віщо б я могла загорнути літературу.

Петро (*іронично-безпорадно*). Що ж вам дати? (*Оіля-дається навкрузи*). Хм... нічого не вигадаш... Ага-а-а... придумав! (*Іде хуткими кроками за ширму, відкіля виносить старі штани*). Ось вам, люба Катрусю, сама певна схованка.

Катря. Що ж я буду з ними робити—не в кишені ж запихати прокламації?

Петро. Ех, ви! Не хитроумная. Ось як треба ховати нелегальщину! (*Бере у Катрі сувій і спускає в одну штанину; потім охайно заєрстає штани*). Бачите, що вийшло? Ніяка чортяка й носом не поведе (*передає Катрі*).

Катря. Вам, Петре, за конспірацію медаль варто видати. (*До Андрія*). Слухайте, Андрію, у вас давно Євген був? Забрав, розумієте, мою «Політичну економію» й не повертає.

Андрій. Давно вже. Мене взагалі, треба сказати, чимало дивує цей Євген. Належати до організації й не ходити по два, по три тіжні, це, знаєте, якось не личить, та й взагалі вся його поведінка мені уявляється якоюсь чудернацькою, коли не підозрілою.

Катря. Ми, Андрію, здається, сходимось думками на цей раз. Виплеканий син катеринославського поміщика... що може бути у нього спільного з нами, з нашим ділом?..

Климко. Яке, кажуть, коріння—таке й насіння. Те, що вийшло з панських пелюшок, я думаю, навряд, щоб воно було за нас.

Петро. Да-ас... Яблучко від яблуньки недалеко падає...

Андрій (*до Климка*). Маєте сказати що більшого, товаришу Климко?

Климко. Та знаєте, дивно мені було якось бачити, як ото, коли була забастовка, так раз увечері, мені так показалось, ніби на чорний хід з квартирі нашого директора вийшов товариш Євген.

Петро. Да-а-а... пікантная історія...

Катря. А й справді, товариші: під час всього перебування Євгена між нами, завжди здавалось просто неймовірним, що Євген, сей виплеканий, елегантний поміщицький син, раптом сидить з нами, на наших зборах, в одній з нами кімнаті... з нами, котрі, здається, нічого спільного з ним не мають. Та й, дійсно,—ну що могло бути спільного в сина, батько котрого володіє землею десяти в триста, з синами слюсаря, коваля, безземельного волинського мужика та байстрючки!

Андрій. Рекомендації не завидні, але й фактів немає; проте треба бути з ним обережним. А ви, товаришу Климко, все-таки поглядайте за директорським будинком.

Климко. Та я після того не раз уже придивлявся, та щось нічого більше не помітив.

Андрій. Товаришко Катрю, постарайтесь дістати ще трохи паперу та намащайте ґрунт серед залізничників. *(За дверима чути поспішну ходу).*

Я в а VІІІ

Вбігає засапавшись Віталій.

Віталій *(юворить похапцем)*. Товариші, біда! Бондарчук засипався. Заводський гурток накрила поліція... Конюхович утік, товаришку Марійку заарештовано... *(Андрій встає збентежений)*.

Андрій. Що? Марійку заарештовано?! Ні, ні—не може бути!..

Віталій. Я врятувався лиш тим, що спізвився. За п'ять хвилин до мого приходу в наше помешкання вийшла поліція... Мене Іван попередив перед брамою.

Петро. Не инакше, як діло рук товариша Євгена...

Андрій *(про себе)*. Заарештовано... Марійки... немає. *(Широко розплющеними очима важким поглядом дивиться перед себе в одну точку).*

Тихо падає завіса.

ДІЯ ІІ

Убога хатина галицького селянина. Просто двері, в правому кутку піч, біля неї сидить дід, молодиця та двоє дітей: хлопчик років 5—6 і дівчинка 4-х. В лівій стіні вікно, проти нього стіл, по боках ослони. Ніч. Крізь вибиті шибки, де-не-де затулені подушкою та ганчірками, пробивається сяйво місяця, яке освітлює роскидані по кімнаті речі й наводить ще більший сум на весь неохайний, запустілий вигляд хати.

Знадвору чути часом далекі вибухи гармат та гомін салдатів.

Я в а І

Дід. Велику кару послав бог на наш нещасний нарід. Ось день минув, настала ніч і знову прийде день, а просвітку немає... Три роки ревуть гармати, важкі кулі дряпають святу землю, червона злива добре вже зросила поля Галицької землі... Кінця не видно... Багато полягло й наших і їхніх, а скільки ще поляже!.. Не багато батьків побачуть старечими очима любих синів, цей цвіт Галицької землі, не багато матерів пригорне їх знову до свого серця...

Молодиця. Ой, лишенько, лишенько!.. Де се тепера ся обертає Юліан?... Може, досі чорні круки видряпали стрілецькі очі... *(тихо плаче)*.

Хлопчик. Мамцю, а чи хутко поверне татусь? Пам'ятаєш, він обіцяв мені привезти з війни московську шапку... *(запислився)*. А, може, ще не здобув, то й ся затримав...

Дівчинка. Мамцю, їстоньки хо-очу!..
Молодиця. Чим же вас, голуб'ятоньки мої, нагодувати,
коли клята війна сама все з'їла за нас.

Я в а II

Вбігає Сільва. Простоволоса, розстьобнута свитина, з голови сповзає хустина, очі блукаючі, божевільні, несамовиті рухи.

Сільва. Слава Ісусу, шановне панство!

Дід. Во віки слава.

Сільва. Що, чекаєте? Чекаєте, га? Кажіть. Чули-сте, кажіть!... Чекайте-но, чого ж так темно? Чому не горять смолоскипи, чому не палахтить червона ватра?... Одже ж весь світ горить! Вся земля червона... від проміття пожеж... від крові!.. людської крові... Все червоне! Чули-сте: все, все, все! І ті жовніри, коні, гармати, фіри, лани... і ви,—всі червоні!.. Бо на вас кров! Тямите—людська кров!.. Червона, червона... як сокільські прапори... Ха-ха-ха-ха-ха... Прапори мають, військо йде, музики грають... *(Співает)*.

«Гей, там на горі Січ іде!

Гей, малиновий стяг несе!

Гей, малиновий!»!..

Ха-ха-ха-ха... А по коліна кров, далі глибше, більше, ширше... Простір! Червоний безмежний простір! Ха-ха-ха-ха-ха!..

Молодиця. Сільво, скаменися... посидь трохи, спочинь.

Дід. Бідна дівка...

Сільва. Що?! Посидь? Ха-ха-ха-ха-ха!.. Мокро! Червона кров скрізь... людська кров... брр!! Слизько! *(відступає до печі)*. Ось, ось... дивіться—все більше й більше!.. Вже по коліна! *(Дряпається на печі)*. Ай!! Втоплюсь!.. Рятуйте-е-е!!!

Я в а III

Входять два п'яних офіцера російської армії.

1-ий офіцір. Ето кто тут ревьот благім матом? Ломісь-ка, Іпполіт, сюда—тут, кажется, ми наскочілі на пікантную історію. *(До діда)*. Ей, ти, дедка, ти же ето что—женіться на девке вздумал, что-лі? *(Сільва дивиться на обох цікавим поглядом)*.

2-ий офіцір. Губа не дура! Іш ти, какую красотку хотел смазать. Погоді, ти ещо посопернічаеш с нами!

1-ий офіцір *(підходячи до Сільви)*. Послушайте, мадам ілі мадемуазель, как вас там... ну, да, впрочем, не всьо лі равно: на войне нет женатих, нет і замужніх. Чего ето ви ізволілі крічать своїмі прекраснейшімі устами, ізвініте за вираженіє, как зарезанний поросьонок? Не обіжаєт лі вас етот старий хрен, сго чертей ему за воротнік? *(намагається її обняти)*.

Сільва. Прись! Прись к нечистій матері! Біг-ме, очі видряпаю!

2-ий офіцір. Смотри, какая голосістая!

1-ий офіцір. Да ну?... Положим, ви, прекраснейшая, не особенно показывайте нам свой темперамент: с нас взяткі гладкі! Да-с.

Сільва. Що? Що ти цвенькаєш по-собачому, гадюко?! Горлянку перекушу тобі!.. Ай!! Червоні плями на мундирах!.. Геть! Геть, катюги! Геть! Я чиста... забрудниш!.. Кров!.. Г-е-еть!!
(*несамовито тікає з хати*).

1-ий офіцір. Ну? І как ето вам, с позволенія сказать, понравітся?

2-ий офіцір. Да... екзальтірованние тут жєнщини, нужно сказать. І где оні в етом галіційском болоте плодятся такіє?..

Я в а ІV

Входить взводний.

Взводний. Ваше благородіє! Пленного привелі. Ізволіте допросіть?

1-ий офіцір. Чорт с ним, веді—посмотрім, что за гусь.

Взводний. Слушаюс, ваше благородіє! (*Виходить. Через хвилину повертається з полоненим січовим стрільцем*).

Я в а V

Взводний. Так что Мазепу привелі.

2-ий офіцір. А, ето інтєресно.

(*Стрілець стоїть мовчки, спустивши долу очі*).

1-ий офіцір. Какого полка ти, шмаровоз?

Стрілець. Українського легіону.

2-ий офіцір. Ето, что, собственно говоря, значіт—«українского»?

Стрілець. Себ-то легіону українських січових стрільців.

1-ий офіцір. Врьошь, мерзавец! Ето значіт—предатель матері Россії, із легіона ізменників русского народа!

2-ий офіцір. І где ето оні, плути, повідумивалі такіє слова: «українского легіона» какіх-то там стрільцов... Сказал би просто—мазепінец.

1-ий офіцір. Где находитсѧ твоя часть?

Стрілець. Не розумію пана...

1-ий офіцір. Я тебя спрашиваю падлеца, где, в каком направленіи находитсѧ остальные предатели із твоей компанії?

Стрілець. Російська армія має добру розвідку, а до того ще й силу шпигунів у запілля нашого війська; пан офіцір воліє від них довідатись.

1-ий офіцір. А-а, так ти вот как... Взводний!

Я в а VI

Входить взводний.

1-ий офіцір. Расстрелять!..

(Взводний виводить стрільця).

(Якийсь час мертва тиша; молодиця тихо плаче, дід понуро дивиться долу).

2-ий офіцір. Да... край, можно сказать...

(Залп).

Молодиця. Ах! Спаси нас, мати божа *(з стоюном падає дідові на плече).*

Дід *(пошепки)*. Прийми, великий боже, чистую душу...

1-ий офіцір. Ну, что там завела! Брось, баба, нюнї распускать! Достань молока да яйц, состряпавешь нам что-нибудь на ужин.

Дід. Перепрошаю, пані, але, біг ме, в самих кавалка хліба бракує.

1-ий офіцір. Что там ерунду несешь, старий хрич, чтобы мне в два счота било!

Я в а VII

Входить взводний.

Взводний. Ваше благородіє! Вашего благородія зовут їх високоблагородіє в штаб.

1-ий офіцір. Пойдьом, Іпполіт, узнаем, что там. *(Виходять. В хаті инитюча тиша. Діти тихенько плачуть разом з молодицею).*

Хлопчик *(втираючи сльози, раптом)*. Мамцю, а цей жовнірчик ще вернеться до нас?

Дівчинка *(тремтить і тулиться до матері)*. Він вернеться, правда ж, вернеться?

Молодиця. Так, мої цвіти, вернеться, вернеться...

(Дід так само понуро дивиться додоу).

Я в а VIII

Повільною ходсю входить Андрій. Заріс бороною; на салдатській шинелі погони прапорщика; в руках чемодан.

Адрій. Добровечір, люде добрі! Чи не можна у вас до світу перебути?

Дід. Прошу пана офіцера до господи, коли не вважає на злидні.

Андрій О, що там, аби не надворі під дощем на мокрому снігу (*кладає чемодан, зброю й роздягається*).

Дід. Так, пане добродію,—де тепера не злидні... здає ся, ніби через світ цілий пройшла страшна руїна, а позад її лишились сльози, кров та попелища...

Андрій (*вдивляється в куток*). Чого це молодиця плаче? Чи не покривили, бува, військові?

Дід. Ех, панусю любий,—бачили ми тії кривди, най наші діти живуть стільки здорові та щастя мають!.. Кривда ходить по всій землі Галицькій... Під яку лише стріху не загляне, на якому шляху не здибає!..

Молодиця. Мати ж моя божа, який він молоденький!.. І замордували...

Андрій. Але що ж, дідусю, сталося?

Дід. Стрільця москалі забили. Десь зловили, привели, сюди на допит і розлучили душу з жовніровим тілом...

Андрій (*про себе*). Забили... Скільки їх полягло за одну спільну мету під ріжними прапорами!.. І все ж порятунку, виходу немає... (*Голосно з розпачем*). І, головне, в тому жах, що не знаєш, кого нищиш! Ми, одиниці, распорошені серед загальної тупої сірої маси, стріляємо *в них*, а там, по той бік фронту, стоять і, може, теж стріляють в нас такі ж, як і ми, з тими ж думками, з тими ж таємно-плеканими мріями...

Дід. То пан офіцір говорять по-нашому? (*Подозріло*). Чи пан, часом, не галицький?

Андрій. Ні, дідусю,—я з далекого краю, з того кутка України, де вона, переваливши через Дніпро, переходить в широкі, просторі степи.

Дід. Але як же то пан офіцір ся опинив у Галичині, у московському війську?

Андрій. Так же само, діду, як і тисячі моїх земляків, примусом закинуті на чужу й непотрібну нам війну.

Дід. То пан офіцір—закордонний русин?

Андрій. Так дідусю,—«закордонний русин», такий же, як і ви, одного народу, однієї країни, але країни, перерізаної живцем кордонами царської Росії та цісарської Австрії...

Дід. І то пан офіцір мусять воювати своїх братів, таких же русинів з Галичини?

Андрій. Ех, діду, не кажіть це прокляте—«пан офіцір!» З якою радістю я скинув би з себе це ганебне назвисько й ці золоті цяцьки, що плямують мене в очах вашого пригнобленого, скривдженого народу.

Дід. Лихо й бо, панусю, що не сила наша... ваших хлопців женуть проти нас, наших проти вас, а всі діти однієї країни, всі брати.

Я в а ІХ

Входить Віталій. Одягнутий в шинелю з погонами лікаря; на руці пов'язка Червоного Хреста.

Віталій. Чи хто тут єсть? *(Помітивши в присмерку діда та Андрія)*. Пане господарю, чи не можна у вас купити чого попоїсти?

Дід. Продати—бракує, пані, але, що бог послав, не прогнівайтесь узяти. *(До молодиці)*. Гафійко, дістань кавалок хліба та мамалиги, що лишилась від обіду.

Віталій. Дозвольте й присісти? *(Сідає)*. Холодненько щось надворі, хоч уже й хилить на весну.

Андрій *(про себе)*. Хто це? Знайомий голос. Невже Віталій? *(Голосно)*. Вітька,—ти?

Віталій *(підскокує)*. Андрій!.. От не сподівався! *(Обнімаються)*. Яким робом? Давно?

Андрій. Ех, яким би ни було—тільки не добрим!

Віталій. Але як же тебе занесло в це пекло?.. Давно вже тут? А що ж з Марійкою? Де товариші?

Андрій. Що й казати! Лихо занесло. Знаєш приказку—біда біду перебуде: одна згине, друга буде, так оце й у мене. Все йшло спадом—до низу, до цього страшного низу, і ось нарешті дійшов до дна...

Віталій. Але як же все це сталося?

Андрій. Після арешту Марійки я ще який час був у Катеринославі. Довелось кілька разів міняти свою «резиденцію», заходитись більше коло конспірації, але тільки почали налагоджуватись справи організації, як засипався Климко, Конюхович, а за ними мало не вся організація стала відома охранці. Ця наволоч Євген попрацював таки добре.

Віталій. Невже ствердились твої підозріння?

Андрій. О! Бодай не згадувати! Ця мерзота продала й Марійку.

Віталій. Невже?..

Андрій. Останній раз, коли Марійка виїздила на заслання у Вологодщину, я її бачив на етапі. Можеш собі уявити, що він ще мав нахабство сказати їй в дверях участку: «Се вам моя відповідь на вашу!» З Марійчиного листа я довідовся, що він до неї залицявся, але вона відповіла йому, ляснувши по пиці... Становище було прямо таки критичне. Незабаром я переїхав до Харкова. Заходився було коло університету, коли раптом—прошу до військового начальника... Студентський батальон, далі школа прапорщиків, золоті погони й весь той жах, який ти сам бачиш на кожному кроці в сій нещасній країні.

Віталій. Євген... і хто міг би думать!—Так... три роки минуло, а скільки води втекло. *(Молодиця подає хліб та миску)*

з мамалиюю). Ну, що ж—будемо вечеряти. Пригадуєш, як на Івановці перебивались мало не такими ж харчами?

Андрій. Коли б пак та вечеря, а головне, те товариство! За них я не задумаючись віддав би всі «прелесті» положення «їх благородія». Ну, та чорт з ним! Згадаємо минуле, хоч удвох *(підходить до чемодана й дістає пляшку молока, ковбасу та хліб; починають удвох вечеряти)*.

Віталій. В повітря, Андрію, починають згущатись політичні хмари. Вчора ось приїхав наш фершал з Петербургу. Оповідает цікаві речі: скрізь неспокійно, робітництво ворушиться. На ґрунті голоду починаються страйки. До Петербургу з фронту викликали свіжі частини. Чувється, що ось-ось мусить статись якийсь-то вибух.

Андрій. Приемні вісті. Правда, я сам гадав, що в цьому році повинен урватись терпець народніх мас. Три роки нав'язаної страшної війни, яка ковтає тисячі людських жертв, руйнує щент господарство держави, повинні, нарешті, протверезити широкі народні маси. Шкода, що тут доводиться тижнями сидіти без всяких газет, без жадної звістки про те, що діється там, далеко позаду нас.

Віталій. Ти думаєш, Андрію, що цей рік буде рішучий для Росії, що маси вже позбулися чаду патріотизму та фронтової небезпеки постільки, що можуть стати на шлях революції?

Андрій. Безперечно. Чорносотенний патріотизм, оце задурювання «отечественной войной», мали місце тоді, коли ще маси не відчули на власній шкурі всього страхіття війни, коли вони ще не бачили, в чиїх інтересах ця війна. Змученого, голодного робітника, який не бачить кінця цій безглуздій бойні й разом з тим—кінця свого голоду, злиднів, чорносотенною істерикою патріотизму не обдуриш! Йому один тільки шлях—це революційний переворот, який скине ненависний царський трон зо всіма прихвоснями й припинить війну.

Я в а Х

Вбігає схвильований Андрійів ординарець. На обличчі написано таємничо виразу радість. Руки прудкі, голос уривчатий, наївно-радісний, говорить пошепки.

Ординарець. Ваше благородіє! Адьютант приїхали з штабу корпусу й привезли телеграму, що царя немає...

Андрій і Віталій *(вскакують)*. Як?!

Ординарець. Я оце був у канцелярії, так знакомий міне писарь сказав, що так-таки, значиться, що царя немає... отак, як з воза встав! А уместо нього, так, значиться, говорить—временное правітельство...

Я в а Х I

Нервовою ногою входить збентежений Малахов.

Малахов. Ах, ви здесь, Андрей Николаевич. А я вас вездє ішу. Знаєте?.. Телеграмма...

Андрій. Про что?

Малахов. Николай отрьокся от престола.

Андрій (*байдуже*). Да, слышал...

Малахов. Ви так хладнокровно можете об етом говорить? Но ведь ето пахнет, знаете, чем?

Андрій. Революцією.

(*Малахов, зціпивши зуби, одходить на бік кімнати*).

Віталій. Андрію! Невже це революція?!

Ординарецъ. Еге ж, еге, так воно й старшой писарь міне казав, що воно виходить, говорить, так що, значиться, рево-ол'юція, свобода, значиться, так, так...

(*Малахов хуткими рішучими кроками виходить в двері*).

Андрій. Так... значить, сталося!.. Розвалився прогнивший віками царський трон, а з ним мусить розвалитись і ця велика тюрма, яка гноїла нас віками, на оборону якої лиха доля закинула нас в ці далекі краї і ім'я якої було—«Російская імперія». Робітництво стало на свій шлях і воно повинно бути авангардом Революції. Пам'ятаєш слова Плеханова: в Росії революція переможе як робітнича, або вона не переможе ніколи.

Віталій. Так, Андрійку! Справджуються давні мрії... (*Захоплено*). Прийшов так довго жданий час... Революція!..

Ординарецъ. Еге ж, еге—так що, значиться, рево-л'юція.

Віталій. Немає більше цяцьки золотих вампірів—царя... немає трону... падають тяжкі, віковічні кайдани... Андрію! Це ж здійснюється, здавалося, неможливе!.. Свобода!.. (*Піднесено до ординарця*). Ей, товаришу, іди... поцілуємось! (*Гаряче цілуються*).

Андрій. Це, товариші, єсть наше свято, наше воскресіння, але кажу вам: пам'ятайте—це надходить великий час, час, який кличе нас до упертої праці й, може, ще більшої боротьби.

Віталій. Ходімте до штабу! Зберемо там салдатів! (*Всі йдуть до дверей*). Хай живе праця! Хай живе Революція!..

З а в і с а.

ДІЯ III

Часи Центральної Ради, військових з'їздів і оголошення 1-го Універсалу. Кімната Андрія у Києві. З лівого боку—канапа, проти неї стіл, на столі розкидані газети, відозви, брошури, недоїдки сніданку. В правому кутку одчинена шахва, на стільцях книжки, одяг; взагалі вигляд кімнати каже про те, що біля неї ніколи ходити її господарям. Андрій і Віталій у військових одностроях без погонів.

Я в а I

Андрій. Коли фракційне засідання?

Віталій. О п'ятій годині на другому поверсі.

Андрій. Треба прийти трохи раніш—послухати, що кажуть представники фронту.

Віталій. Я сьогодні перед початком засідання цікавився настроями з'їзду й, розумієш, мусив переконатись у великому впливові самостійників на фронтових товаришів.

Андрій. О, так! Ці опереточники тепер ворухаються. На першому військовому з'їді їх була маненька жменька, яку висміяв тоді весь з'їзд; на другому—вони значно збільшились, а тепер треба обережності, щоб не сталося дурниць.

Віталій. Що ж—пан Оберучев і його компанія з Київської комендатури можуть тепер потішитись наслідками своєї «великодержавної» роботи.

Андрій. Так, але, як би там ни було, ми, есдеки, повинні затримати з'їзд від необачних кроків, до яких його силкуються штовхнути самостійники.

Віталій. Безперечно. Але, розумієш, самостійники здобувають собі все ж таки ґрунт. Вони зуміли використати невдоволення салдатів Оберучівською заборонаю формувати українські частини, його політикою крутіства й явно ворожого відношення до українського руху й тепер направляють салдатські симпатії в своє русло. Ти пригадуєш вчорашню залю, коли читався універсал? Ти пригадуєш те глибоке вражіння на всіх присутніх, коли пролунало серед мертвої тиші—«Народе український! Народ робітників, селян і трудового люду! Ми, Українська Центральна Рада?..»

Андрій. О, так! Це було феноменально. Це, як сказав мені вчора один старий робітник, було тим віщим, передраїнішим дзвоном, коли кінчається ніч і починає благословлятися на світ.

Я в а II

Входить звільна Петро. Одягнутий в гарне, нове пальто; в руках чемодан.

Петро. Наше вам, товариші, почтеніє!

Віталій. Ось хто причелепав! Було б ще сидіти. Чого ж на з'їзд опізнився?

Петро (*роздягається й кладе чемодана*). Та оце з самого Миколаїва припер. На Знаменці, чорт би його забрав, проспав свого потяга.

Віталій. А пожалкуєш... таксі картини, як вчора на Софійському майдані—не часто в житті доводиться бачити.

Петро. Та що ж таке було? Чого крутиш? Викладай мерщій. Чи не проголосили того... самостійну?

Андрій. Та чого доброго, як наші товариші будуть по два тижні сидіти по Миколаївах—самостійники не забаряться проголосити.

Петро. Та що ж сталось? Кажіть же, нарешті!

Віталій. Вчора оголошено перший Універсал Української Центральної Ради...

Петро. От так штукенція!.. Значить, тепер всім етим, которіє, значиться: «не било, нет і бить не может»—по шапці, з богом, Парасю! Чуде-сно!.. Просто тобі одно слово—восхитительно!.. А де ж він, цей самий універсал?

Віталій (*дає зі столу примірника*). Читай.

Петро (*читає*). «Народе український! Народ (*далі про себе*) робітників, селян і трудового люду! Ми, Українська Центральна»... (*читає мовчки*).

Віталій (*до Андрія*). Марійка сьогодні не заходила?

Андрій. Ні. Взагалі останні дні щось рідко забігає. Після повороту з заслання її немов би укусив якийсь то панукраїнський гедзь. Носиться з жовто-блакитними прапорами, на з'їзді улаштовувала мало не овації промовам самостійників, пашиє на кожному слові шовінізмом: просто немов з глузду з'їхала дівчина.

Віталій. Вчора на майдані вона таку розвела агітацію, що я аж перелякався за неї.—«В Дніпро, кричить, цих Оберучевих зі всією поганню! Чого там панькатись! Триста літ терпіли, то й тепер будемо шиї гнути!»

Андрій. Так, так, це її тепер улюблені мотиви: «В Дніпро, за Припять, Китайський мур на кордонах» і т. д.

Петро (*кладучи на стіл універсал*). Да-а-а-с... можна сказати слезно написано, аж хлипати хочеться. Ну, тепер (*підводить кулака*) держись, Оберучев, воздержуйся!..

Я в а III

Входять Марійка й Катря.

Марійка (*бадьоро-весела*). Добридень! З першим універсалом вітаю товаришів!

Катря. Поваження, товариші.

Петро. З празничком, з празничком, товаришки!..

Марійка. Зустрілась оце по дорозі з Катрею й весь час гриземось.

Петро. Е-е-е... це вже зовсім не харашо. Так же «ніззя», товаришко Катрусю.

Катря. Ще б і не гризтись, коли ви, Марійко, весь час таку нісенітницю верзли, що аж дивно робилось.

Петро. А ви не вважайте, моя Катрусю: всяко, знаєте, буває. Писано бо єсть: «і на старуху буває проруха»...

Марійка. Це ще цитання—у кого була нісенітниця: у вас чи у мене!

Катря. Ну, Марійко, слухайте—я, їй-же-богу, не розумію вас. Що з вами, нарешті, сталось? Ви сьогодні говорили, як справжній чорносотенець... хіба тільки що з жовто-блакитною напоною.

Марійка. Товаришко Катрю, прошу бути обережною на виразах і не кидати їх навмання!

Андрій (з докором). Марійко!..

Катря. Я кажу вам цілком серйозно, Марійко. Вся ваша сьогоднішня промова була направлена просто до якоїсь гайдамачини, трохи що не до Варфоломіївської ночі всім неукраїнцям.

Марійка. А що ж ми, зрештою, маємо робити, коли наші доводи, благання, переконання, скиглення нічого не можуть вдіяти проти старих, що називається, «времен Очакова и покорения Крыма», аргументів ваших єдинодержавних йолопів? Знову чухати потилицю та з повинною головою плентатись до Москви по великодушню милостиню та недоїдки з «общеросійського» столу?—Ні, годі! Чуєте ви, Катре, яка несвідомо боронить одвічних ворогів нашого народу,—годі! Не дозволимо! Лапоть геть!.. Не взяли словами—силою візьмемо! Зброею, косами, вилами, зубами видряпаємо своє, а на поталу більше не дамось!

Катря. Опам'ятайтесь, Марійко! Що ви кажете! Чи ви при своєму розумові?

Марійка. Що кажу?—Правду! Кажу те, що накіпіло страдниць-нації за сотні років тяжкого поневолення, що передалось мені з кров'ю й молоком моєї матері!

Андрій. Марійко, ти з глузду з'їхала чи що? Треба ж, нарешті, розбірати, що говориш, а не плести чорт знає що!

Марійка (зневажливо). Не з'їжайте ви з глузду своїм підлабузнюванням до спадкоємців царської політики в національних справах, а за мене—прошу не турбуватись: знаю, що роблю!

Катря. І се каже стара есдечка?..

Марійка. Каже людина, в котрій приспали, атрофіювали й серце, й мозок, і душу. Але тепер вони прокинулись, повстали до нового життя, повстали, щоб розпалити святий вогонь сорока мільйонів пригноблених! І... не спинити їх вашими беззмистовними доводами.

Віталій. Але, товаришко Марійко, ви забуваєте, що наш нарід, власне, головний елемент його, селянство й робітництво, пригноблено не тільки національно—вони пригноблені також і соціально; і цей гніт вони далеко більше відчують, ніж перший.

Катря. І ви, Марійко, мусите запам'ятати, що селянство без панської землі й робітництво без вісьмигодинного робочого дня та інших здобутків Революції ніколи не задовольниться; воно не заспокоїться на ваших націоналістичних гімнах та жовто-блакитних ганчірках. Бо воно все ж буде пригноблене! А чий це буде гніт, чий це буде визиск—українського фабриканта або поміщика, польського чи російського—працюючій шиї байдуже: своє національне українське ярмо, будьте певні, не легше буде й не приємніш од московського.

Марійка. Нині Україна переживив час свого національного відродження. Ми, себ-то живі елементи її, свідомі свого походження й своїх задач, мусимо прикласти всі свої сили, щоб створити з неї могутню державу. В своїй хаті ми потім зуміємо навести соціальний лад. Але зараз, доки нам погрожують чужинці, доки стоїть на терезах історії—бути чи не бути, цьому не час. Наше завдання—організувати своє військо, свій державний апарат, щоб мати силу примусити наших сусідів ставитись до нас з пошаною. Здобути, або дома не бути!

Віталій. Але, відбудовуючи Україну, ми в той же час повинні тісніше єднатись з працюючими масами Росії, Польщі й т. д., у яких з нами спільні інтереси; в той час, як самостійність відокремлює нас від них, ослаблює наші економічні сили...

Марійка (*перебиває*). Що ви кажете! З ким єднатись? З тими, які ще кілька місяців тому підтримували царський уряд в його політиці нищення всього українського в Галичині, які мало не плескали, коли зачинялись наші газети, розбивались чорносотенцями наші книгарні!..

Віталій. Але це робили експлуататорські класи Росії, а не російський пролетаріат.

Марійка. Ви швидко забуваєте, товаришу Віталій, як ще недавно та й тепер—чого ховатись, як всі вони, всі до одного, ставились до нашої справи; як вони визволення українського народу називали химерою, абсурдом; як з губернаторською посмішкою вони, сей самий російський пролетаріат, об'єднаний у Київському Советі, віднісся до наших вимог Національного Конгресу; як обіцяли розігнати нас «штикамі»!.. Але абсурд обертається тепер в реальність, в дійсність наших днів!

Те, що вчора могло тільки приснитись, сьогодні справджується; те, що здавалось неможливими, сьогодні можливо!

Катря. Але з того, що вчора вас гнітив царат, не треба робить таких чудернацьких висновків і обертати природне відродження України в, дійсно, якусь-то абсурдну самостійність.

Андрій. Так, Маріє, личить говорити не есдечці, а, справді, якомусь напівбожевільному самостійникові.

Марійка. Самостійникові?.. *(Штучно сміється)*. Ха-ха-ха-ха!.. Що ж—рано чи пізно всі ви будете самостійниками.

Петро *(який весь час мовчки слухав)*. От тобі й маєш... цього вже й я не сподівався.

Андрій. Дурниця! До такого твереза політично голова не дійде.

Марійка. Не дійде? Брехня!—Дійде й мусить дійти, коли ви не забажаєте й надалі грати льокайські ролі!..

Україна мусить бути незалежною й буде! І хоч би як не хотіли цього наші вороги й наші дурні землячки, самим історичним ходом річей вона дійде до цього.

Катря. Одмовляюсь вас розуміти...

Андрій. Маріє, це надто вже!..

Марійка. Надто? *(Штучно)* Ха-ха-ха-ха!.. Так к чорту вас треба послати з України!

Андрій *(встаючи)*. Се кажеш ти, Марія?..

Марійка. Так, я, Марія, донька народу—велетня, закутого в кайдани!

Катря. Андрію, лишіть. Життя—найкращий агітатор. Воно само згодом дасть зрозуміти їй теперішні помилки.

Марійка. Ой, не помиляйтесь ви, а я не помилюсь.

Андрій *(стоїть на тому ж місці; дивиться Маріїці просто в-вічі)*. Не помиляєшся? Гляди!

Марійка. Нема чого глядіти! Дивіться сами, щоб не пробавили нашу волю, а я вас зневажаю за ваше міщанське відношення до рідної справи! Чуєте—зневажаю! Зневажаю всіх! І... тебе, Андрію!..

Андрій. Маріє! Ти це...

Марійка *(обриваючи йою)*. К чорту йдіть ви всі! *(Хутко виходить)*.

Петро. Да-а-а... Пікантная історія...

Завіса.

ДІЯ IV

Кімната селянської хати на Поділлі. Просто й ліворуч двері, праворуч—вікно в садок; біля вікна стіл, по боках ослони. Ніч. Бенъкетус петлюрівська гайдамаччина. Дія починається гоміном, лайкою та співами. Голоси й рухи п'яні. Одяг різнокольоровий: шлики, картузи, шапки, жупани, френчі, вишивані сорочки. В правому кутку біля печі сидять понурі дід та баба.

Я в а І

1-ий гайдамака. А ну, Максиме, втни казацької.

2-ий гайдамака. Так, щоб аж жижки затрусились!

(Кілька непевних голосів починає):

«Ой, там за Дуна-а-єм,
Та за тихим Дунаєм
Молодець гуляє-є...»

1-ий гайдамака. Ні, ще мало накачались, трясця його матері,—горлянка хрипить. Хлопці, наливай ще! Хомо, роскубркй третю.

3-ій гайдамака *(співає):*

«Наш Петлюра—молодець,
Отаман завзятий,
Іде з казаками.
Вдаримо на кацапів,
Ворогів поганців,
Щоб не повстава-али-и!»...

(1-ий гайдамака наливає повні шклянки).

2-ий гайдамака. Хлопці! У сотника ціла четверть ще зосталась.

Всі. Так сюди його кличте мерщій! Іван, Хомо, побіжить хто-небудь!

(2-ий гайдамака вибіває з хати).

3-ій гайдамака. А знаєте, братці, більшовики вже Винницю, кажуть, взяли... Доведеться, мабуть, скоро тікати нам із Жмеринки...

1-ий гайдамака. Чого? І скаже ж отаке, аби базікати кат-зна-що!

3-ій гайдамака. Та ні, чого там «базікати»: хіба не знаєте, чим дишуть дядьки на нас в оточених селах? Он, кажуть, учора обоз п'ятої дивізії проходив через одно село, так сукини сини ці дядьки—захопили все майно ще й козаків побили. «Ми, кажуть, всі більшовики».

1-ий гайдамака. Не журися—як чорні запорожці спишуть їм шомполами більшовизм, то більше й не пикнуть!

4-ий гайдамака. Ой, ненавидю я цих проклятих дядьків! Тут, на Поділлію та на Волині, вони такі ж єхидні, що хай їм біс!... Ось, їй-богу, як що наша не побідить,—поступаю до більшовиків і... ого! Тоді вони покуштують у мене комуні, мабуть, більше вже не скажуть: «ми більшовики!»

1-ий гайдамака. Та що там і казати! Півсотні добрих гайдамаків хоч з якого тобі села в два щоти виженуть більшовизм!

(Співає): «Ми гайдамаки,
Ми всі однакі,
Всі ми проклинаєм
Пута і ярмо!

(Співають всі): Шли діди на муки,
Підем і правнуки,
Ми за нарід
Життя своє дамо!»...

Я в а II

Входить сотник Паливода з 2-им гайдамакою; в руці чвертка горілки.

Паливода. Здорові, хлопці-молодці!

Всі. Доброго здоров'я, пане сотнику!

Паливода. Гуляєте, хлопці? Я вам ще приніс. Батько отаман казав, щоб потішити своїх гайдамаків, бо скоро підемо в діло.

1-ий гайдамака. Хай живе наш батько, отаман Скалка, слава!

Всі. Слава-а-а!..

Паливода (*ставить чвертку на стіл*). Будете бити ворогів, хлопці?

Всі. Будемо-о-о!..

Паливода. Виженете кацапів з України?

Всі. Виженемо-о-о!..

Паливода. Батько Петлюра наказав не здавати Жмеринки. Він зараз напірає на Коростень; обіцяв—через два тижні Київ буде в наших руках. Хлопці! Дивіться, щоб розвеселили батька ворожою кров'ю!

Всі. Розвеселимо, пане сотнику, розвеселимо-о-о!..

1-ий гайдамака. Слава батькові Петлюрі!

Всі. Слава! Слава! Слава-а-а!..

Я в а III

Повільною ходою входить отаман Скалка з своїм значковим.

Скалка. О, мої гайдамаки добре гуляють. Здорові, хлопці!

Всі. Доброго здоров'я, батьку отамане!

Паливода. Пане отамане! Будьте ласкаві погуляти з нами трохи.

Скалка. З такими хлопцями ще й не погуляти! Наливай котрий по чарці.

Значковий (*улесливо*). Пані отаман, будьте ласка, садітесь (*подає дзилика*).

Паливода (*наливає всім*). Вип'ємо, панове, за головного отамана нашого батька Петлюру. Слава!

Всі. Слава-а-а!.. (*п'ють*).

Скалка. А тепер по другій за нашу неньку Україну!

Всі. Слава Україні! Слава-а-а!.. (*наливають, п'ють*).

Паливода (*наливає всім знову*). Щоб на Вкраїні не було ні жида ні кацапа, вип'ємо по третій!

Значковий. Бей жідов, спасай Україну! Ха-ха-ха-а-а-а!.. (*п'ють*).

1-ий гайдамака *(починає, до нього пристають останні)*:

Ще не вмерла Україна
І слава і воля!
Ще нам, браття молодії,
Усміхнеться доля!
Згинуть наші воріженьки,
Як роса на сонці,—
Запануємо ми, браття,
У своїй сторонці.
Душу й тіло ми положим
За нашу свободу
І покажем, що ми, браття,
Козацького роду!..

(останні слова переходять в загальний рев).

Скалка. Та й хлопці ж мої—молодці! З такими гайдамаками не вмере Україна! Сотнику! Наливай ще! *(Паливода наливає).*

Значковий. Хлопці! Пейте, но, как кажут,—дело разуме́йте! Чтoби через місяц Київ бил очіщен от етой большевістской дрянi.

Всі. Очистимо, пане значковий! Очистимо-о-о!..

Значковий. Но, крoме етого, не церемоньтєсь і здєсь по сьoлах с етiм мужiчьoм: oнi пoддєржiвaють бoльшєвiкoв...

Паливода. Хлопці! Закусювати немає вже бiльшє чим. Ей, котрий пошукай закусу!

(1-ий гайдамака вилазить з-за столу й підбіає до баби).

1-ий гайдамака. Тiтко! Тягни яєць та сала.

Баба. Немає ж, голубчику, в господі а нi жадного...

1-ий гайдамака. Щo?! Длѧ нас немає, а длѧ бiльшoвикiв так будє!

Дiд. Та де ж йoгo вiзьмєш, коли у нас нi кабана, нi корoви... булo oтo три курки та й тi...

Значковий. Да чтo ти с нiмi балакаєш! Заєдь в рило нагайкoй—гдє i вoзьмьoтєся всьo?

1-ий гайдамака. У-у у!.. «Бiльшoвики»!.. *(замахнувшись нагаєм, вихoдить в сєрєднi дєврi).*

Я в а ІV

Вхoдить Марiйка. Гoстрий пoгляд очєй i блiдє лицє; пoдoрoжнiй oдяг, в руцi малєнький чємoдан.

Марiйка. Пан oтаман тут? *(Пoмiтивши Скалку).* Панє oтаманє, прoшу пo важливiй справi.

Скалка *(вилазить з-за столу; oбoє oдхoдѧть у правий бiк кiмнати).* Щo таке, паннoчкo?

Марiйка *(пошепки).* Я дoпiру пoвєрнулaсь з oб'їздy oкружнiх сєл... мiсцєвi бiльшoвики гoтують пoвстаннѧ.

Скалка. Щo?! Пoвстаннѧ?

Марійка. Так. По селах помітно якийсь непевний рух. Наше контр-інформаційне бюро одержало повідомлення, що тут, в середині війська, йде змова... Люди на поготові?

Скалка. Змова у війську?..

Марійка. Негайно розішліть кінні сторожі по всіх шляхах. Пильнуйте за кожною хатою... На ранок вони можуть виступити... Я зараз їду до штабу. Повідомте старшину. Стежте також за настроєм серед козаків. Непевних треба убрати.

Скалка. Штаб корпусу ще тут? Як на фронті?

Марійка. Справи — кепські. Більшовики нестримано наступають. Їхні роз'їзди вже під Браїловим. Під Коростенем наші стоять на місці. В Проскурові між січовими стрільцями починається невдоволення владою... Херсон взятий. Всі міністерства у Кам'янці... Саме небезпечне — се внутрішнє повстання. Негайно приведіть все в бойовий лад. До побачення. *(Виходить)*.

Скалка *(юлосно)*. Пане сотнику! Негайно виведи свою сотню за містечко. Виставити сторожі й заставу. Всіх подорожніх, які хоч трохи підозрілі, приводити до штабу. Панове гайдамаки! По своїх сотнях! Передайте наказ, аби всі люди були на поготові. *(Гайдамаки, хитаючись, по одному виходять. Чути їхні п'яні юлоси: «Слухаємо, батьку... добре... зробимо»... Один юлос починає: «Копав же я криниченьку»; далі всі, за винятком Скалки та Паливоди, зникають в середніх дверях)*.

Скалка. Слухай, сотнику, — становище небезпечне. Готується повстання. Зроби об'їзд усього містечка, по можливості й окрешніх сел. Пильнуй разом за своїми людьми. Розумієш?..

Паливода. Слухаю, пане отамане.

Скалка. Ну, з богом! *(Виходять. На сцені який час — тиша; за коном лунають окремі юлоси; чути шамотіння. Трохи згодом стук у вікно. Голос: «Діду, вже пішли»?)*.

Дід. Пішли, бодай би не повертались. *(Голос з-на-двору: «Значить, можна»?)*

Дід. Заходьте через комору.

Я в а V

Входять через ліві двері Андрій з Катрею. Андрій у одязі петлюрівського старшини; Катря — в селянській свитині та хустці поверх блюзки та сукні.

Андрій *(до діда)*. Давно вже немає?

Дід. Ні, не дуже.

Баба. Тут такого гаспидські сини вчинили бешкету, що хоч з хати було тікай.

Андрій *(до Катрі)*. Відозви й зброя готові?

Катря. Так. В клуні під сіном.

Андрій. Віталій де?

Катря. Зараз повинен повернутись до містечка; дві години тому поїхав обдивляти росташування війська.

Андрій. Коли, ви гадаєте, підійдуть червоні частини?

Катря. Коли все буде гаразд, себ-то ми й окружні селяне наробимо своїм виступом метушні в тилу, й таким робом станеться дезорганізація гайдамаків—завтра на ранок вони будуть тут. Політкома й командний склад я ще три дні тому повідомила про повстання. Сьогоднішньої ночі вони на нас надіються.

Андрій (*потирає нервово руки*). Ну, тим часом усе стоїть добре. З запасів моєї сотні я видав позавчора Кулибабі півтора ста рушниць; єсть один кулемет. Бракує, правда, трохи набоїв, але, я гадаю, Віталій ще роздобуде. Гайдамацька старшина нічого й не підозріває; більша частина гайдамаків сьогодні перепилась. Скалка та його штаб має до мене цілковите довірря. Коли наша таємниця схорониться ще дві три години,—наш виступ буде забезпечений успіхом. (*Стук у вікно: «Андрій тут?»*).

Андрій (*підбігає до вікна*). Віталію, ти? Мерщій до хати! (*До Катрі бадьоро*). Ну, товаришко Катрю, діло починається!

Я в а VI

Вбігає Віталій.

Віталій. Готово! (*Пошепки*). П'ятьсот патронів викрали в обозі мої хлопці!

Катря. Здорово!

Віталій. Всі телеграфні дроти перерізані; звязку з станцією немає ніякого.

Андрій. Товариші на поготові? Де збираються?

Віталій. Кулибаба зі своїми людьми біля ставка, Пестенко буде знімати сторожу й вартових, мій загін—в гаю за млинами.

Андрій. Командири сюди ще надійдуть?

Віталій. Вони тепер чекають біля гуральні.

Андрій. Поклич їх на останню нараду.

Віталій. За п'ять хвилин будемо тут. (*Виходить через ліві двері. Андрій яку хвилину мовчки ходить по кімнаті*).

Андрій. Ну, маскарад скінчено, здається, вже можна покласти в архів (*зриває з шапки шлики й старшинські ознаки на рукаві*). Отже, товаришко Катрю, надходить рішучий мент: або ми, або вони! Або влада українських робітників і селян, або диктатура української буржуазії в спілці з всесвітніми хижаками капіталу... Завтра прийде новий день, а з ним нове життя, нова доба історії для сього куточка України. Завтра тут справдиться те, до чого прагне на протязі віків всесвіт. Із катакомб перших християн, через вежі феодальних палаців, Новгородське віче, через Мюнстер, Табор, вали

Запорозької Січі, через мури фабричних будівель та новітніх хмародряпів людство йшло повільно, але уперто, неминуче до своєї великої ідеї — до комунізму.

Перейшовши крізь рядки утопічних легенд, фантастичних мрій всесвітніх поетів, нарешті, крізь рядки буржуазної преси, як химера, як абсурд, комунізм переходить тепер до реального свого здійснення... Ось тепер-то можна сказати з певністю й свідомістю: «І наступе п'яте царство—царство бідних»!...

Сими днями Жмеринка буде в наших руках. Недобитки петлюрівщини хутко докотяться до Галицького кордону, де вони зітруться між двох ворожих одна другій хмар: з одного боку Червоної Армії, а з другого—польських банд. Зникне останній уламок активної контр-революції, і Україна перейде до нового творчого життя.

Катря. Так, товаришу, це наступає надто важливий момент нашої революції й не тільки для України, але, може, й для всього дальнішого розвитку пролетарської Революції на Сході Європи. Україна була порогом для контр-революції, через який хвиля реакції намагалась роздавити серце й мозок пролетарської Революції. І чим швидче Україна визволиться від неї, чим швидче вона стане на твердий ґрунт комуністичного будівництва, тим швидче можна буде сподіватись—замаячить червоний прапор на цитаделі Варшави, на вулицях Берліну, на верхів'ях Карпатських гір...

Андрій. Здійснюється поєднання двох «абсурдів»—соціального й національного визволення працюючих мас України. Проти них побратались смертельною зненавистю такі недавні ще національні вороги: російська буржуазія з українською при близькій, «зворушуючій» допомозі українських соціалістів-шовіністів. Для них ми тепер, мабуть, теж божевільні химерники, що заходились немов би украсти з неба сонце.

Катря. О, ці жовто-блакитні осли мають на нашу адресу далеко більший запас лайок, ніж ви кажете. Вони зненавидять нас всіма силами класової зненависти, але це, як каже Ленін, свідчить про те, що ми показали робітникам і селянам справжній шлях боротьби за своє визволення.

(Стук у вікно: «Андрій»).

Андрій. Заходьте.

Ява VII

Через ліві двері заходять Віталій і троє селян повстанців. Вигляд у всіх урочистий, на другах червоні стрічки, озброєні всілякою зброєю.

Андрій. Прийшли всі? Гарзд. Доброго здоров'я!

Всі. Доброго здоров'я, товаришу!

Віталій. На вулиці спокійно; можна починати.

Андрій. Чудесно.

Катря. Двері треба зачинити.

Андрій *(до діда)*. Дідусю, будьте ласкаві зачинити на засів двери. *(Дід поволі встає й іде зачиняти; через хвилину повертається)*.

Андрій. Я закликав вас, товариші, на останню нараду перед тим, як ми розпочнемо свій виступ. Завтра ми одчинемо Червоній Армії шлях до Жмеринки. Сьогоднішня ніч буде рішуча... О четвертій годині товариш Кулибаба нападає на штаб корпусу, товариш Пестенко в цей час наскокує з поля на розсташування гайламаків, товариш Віталій занімає вулиці містечка й лишається тут на всяку нагоду. Товаришка Катря виїздить назустріч червоним роз'їздам. Штаб буде міститись тут. Всі звіти, повідомлення, а також ранених приносити сюди. Гаслом для виступу буде ракета, яку пустить тов. Кулибаба. Тепер, товариші, всі по місцях. Ах, до речи — тов. Кулибаба, надішліть до мене зараз же звязок.

Повстанець. Добре. Зараз надішлю.

Андрій. Ну, товариші, — до побідної зустрічі! *(гаряче тисне селянам руки)*.

Всі. Всього кращого, товаришу! *(Селяне виходять у середні двері)*.

Андрій. Передайте, товаришко Катре, щоб як найшвидче посунули сюди кінноту, а то всі обози втечуть. Мапу й ноган взяли?

Катря. Так. Усе єсть. Ну, товариші... до хуткого побачення на волі! *(міцно стискає обом руки й виходить)*.

Андрій. Віталію, бомби роздав? Постарайся зняти сторожу й вартових без всякого гвалту. Лише в крайньому разі, коли наскочиш на значну частину — починай бій. Сусідні села напоготові?

Віталій. Так. Ввечері я був там: усе гаразд.

Андрій. Прапор вже зроблений?

Віталій *(виймає з-за пазухи червоне полотнище з написами)*. Ось маєш. Готовий.

Андрій. Лиши його тут. Дай, до речи, мені мапу місцевости.

(Віталій витаскує з кишені мапу й разом з полотнищем кладе на стіл).

Віталій. Ну, буду рушати...

Андрій. Іди. Надішли ж до мене зараз звязок.

Віталій. Добре. Ще що маєш сказати?

Андрій. Ще що?.. *(На обличчі пробігла тінь суму)*. Коли на випадок... знаєш, все може статись... коли загину... передай Марійці й Катеринославським степам мій привіт.

Віталій. Ат... чого там! Переможемо! Правда, Андрію? Ну, прощай! *(міцно обійнявши один одного, цілуються)*...

(Віталій виходить в середні двері).

Андрій (навздогін). До побідного ранку, Вітька!..

(Кілька хвилин Андрій мовчки ходить по хаті, пірнувши в свої думки).

Андрій (до діда й баби). Ви б спати йшли, адже незабаром і розвиднятись буде.

Дід. Який там воно вже сон!..

Баба. Що то воно буде, мій панусю.

Дід. Ходім, стара (виходять в ліві двері).

Я в а VIII

Входить парубок-повстанець-звязок.

Парубок. Мене Кулибаба прислав.

Андрій. Звязок?

Парубок. Так.

Андрій. Сідайте, товаришу, тим часом і спочивайте (парубок сідає коло печі). А я теж, мабуть, ляжу: треба хоч трохи спочити (лягає на ослін і засипає. На сцені який час тиша. Раптом починається стрілянина: спочатку поодинокі стріли, далі густіш і густіш, чути татакання кулемету й вибухи бомб. Знадвору долітає метушня й юмін).

Андрій (вскакує). Що таке?! Що сталося?.. (До парубка). Біжи до Віталія або Кулибаби—спитай, що трапилось (парубок вибігає)... Але що ж таке? Що могло трапитись? (Біжить до вікна). Не може ж бути, щоб так рано виступили... Ей, не вскочив, бува, Віталій?.. Може все вже відкрилось... (Вдивляється крізь вікно в темряву ночі. Стрілянина збільшується й лунають поодинокі людські вибухи)... Біжать якісь люди... Що за чортовина? Треба самому дізнатись. (Витягає ногою і біжить до середніх дверей; в цей час біля вікна метушня збільшується; голос Віталія: Андрію! Швидче сюди!! В дверях Андрій наскакує на Паливоду, що переступив поріг).

Я в а IX

Паливода А!.. Ось де вони! Хлопці, до мене!.. (Андрій намагається в нього стріляти, але Паливода хапає його за руку й між ними починається боротьба. Тим часом гайдамаки, що вбігли вже в хату, навалюються на Андрія позаду й звязують йому руки).

Паливода (поправляючи одяг). Ач, чортяка! Ще й стріляти хотів!

(Стрілянина на дворі поволі вщухає).

Я в а X

Входить Скалка й Значковий.

Скалка (*задоволено*). Здається, діло скінчено... Мої гайдамаки дали добру одсіч цій наволочі!

Значковий. Уже вездє, пані атаман, ліквідовано восстаніє. Остаткі місних большевіков зараз растреліваються возлє вінокуркі.

Скалка (*помітивши звязаного Андрія*). А це хто?

Паливода. Один, як виявилось, із головних організаторів большевицького виступу.

Скалка. А-а-а... он, що воно за птиця! Сотник української армії й організатор большевицького повстання!.. Цікаво... Гм... Нема чого казати, добре...

Значковий. Я же вам казав, пані атаман, что большевікі, наворачно, путьом подкупа действуют через наших людей.

Я в а XI

Вбігає схвильована Марійка.

Марійка. Панове! Де отаман? (*оглядаючись навколо, раптом бачить Андрія і від несподіванки відступає*).

Марійка. Андрію!!.. Ти тут?! (*Біжить до нього, але помітивши його зв'язаним в оточенню гайдамаків, зупиняється*). Що з тобою?.. Андрію! Ти... ти був з ними?!

Андрій (*спочатку здригнувшись всім тілом, далі штучно спокійно*). Як бачиш...

Марійка (*відступає назад; з жахом*). І ти... ти брав участь у повстанню?..

Скалка. Панно Марію, вам цей добродій знайомий?

Марійка (*опам'ятавшись, настирливо*). Розв'яжіть! Чуєте—зараз же розв'яжіть його! Ради мене зробіть це!.. Андрію, але як же... Андрієчку, як же це могло трапитись?.. Ні, ні, ні! Це якась помилка... цього не могло бути!

Скалка. Коли це ваш знайомий, панно Марію,—раджу вам тільки пошкодувати, що маєте такі знайомства: цей добродій зрадник своєї батьківщини—він большевик!

Марійка. Ні, ні, ні! Що ви кажете? Лишіть! Це ніколи не могло бути, це якась страшна помилка... Адже так, Андрію?... Вони помиляються, правда? Ну, ну... Андрієчку?... Ну, так же? Ну, скажи ж їм, скажи, мій любий!.. Андрію!..

Скалка. Панно Марію! А тепер попрошу вас не перешкоджати допиту. Найкраще було б вам зовсім піти з цієї хати. (*До Андрія*). А ти... «Товариш»! зараз будеш відповідати на запитання.

Андрій (*Марійці*). Ні, вони не помиляються... Я—ворог ваш! Ворог, з яким не можна помирити оборонців капіталу...

ворог, якого не зрозуміють наймити буржуазії, що запроднують свою ж таки батьківщину французьким рендарям. Ми з вами—смертні вороги...

Значковий. Іш ти, посмотри́те на него! Где кончал агітаторськіє курси?

Андрій (з призи́рством). Та, мабуть, же не в кадетському корпусі, як ви, шановний старшино!

Марійка. Але що ж це? Що?!.. (На обличчю—велика внутрішня боротьба. Ламаючи з розпачу руки, одходить на бік кімнати).

Скалка. Скільки грошей одержав у більшовиків?

Андрій. Ми за визволення процюючого люду грошей не беремо так, як за його експлоатацію старшини Петлюрівської армії—від парижських біржовиків.

Марійка. Андрію! Що ти робиш?..

Скалка. А, так ти ще й огризатись умієш!.. (До гайдамаків). В «земельний комітет» його на розход!

Марійка (підбігаючи до Андрія, затуляє його своїм тілом). Божевільні!.. Що ви хочете робити?!.. Лишіть його! Він не винен!.. він мій... лишіть!.. Чуєте!.. Я його наречена!..

Скалка (Марійці з притиском). Панно!.. Ідіть геть! Кожна українка повинна одмовитись від такої дрянї й плюнути йому межи очі!..

Андрій. (відступаючи від Марійки до стіни. В очах напружена воля). Іди від мене до них... до своїх. Я тобі—чужий... Я більше не твій!.. Я належу тим, у кого порепані від праці руки, хто гніє по тюрмах, яких ви розстрілюєте, але які повстали вже і які... зметуть вас!

Марійка. Андрію! Мовчи!.. благаю тебе...

Скалка (киває гайдамакам на Марійку). Убрати її.

(Два гайдамаки силою одводять Марійку, яка несамовито пручається, в дальній кутку кімнати, де один гайдамака весь час держить її тоді, як другий повертається на старе місце).

Марійка. Пустіть!.. Кати! Що ви зо мною робите?!..

Андрій (виступає на крок вперед, високо піднявши голову. Вищий щабель натхнення, що межує з смертю). Стріляйте! Я готов... Але будьте готові й ви, бо наближається час, коли визволений пролетаріят вчинить останній свій присуд над вами!..

Скалка (івно до гайдамаків). Стріляй! Чого дивитесь!

Марійка (з силою розпачу намагається вирватись з рук гайдамаки, що тримає її). Стривайте!.. Що ви робите? Божевільні!.. Андрію!..

Андрій. Живи, всесвітня Рево...

(Андрій падає мертвий на долівку).

Марійка. Ай!.. Як?!.. (Вирвавшись підбігає й падає на труп). Андрію! Андрі... слухай!.. ти... Андрій! (хапає голову трупу й несамовито дивиться в холодніючі очі).

Скалка. Собаці—собача смерть!..

Ява XII

Хутко вбігає гайдамака.

Гайдамака. Батьку отамане! Вас негайно кличуть до штабу. В трьох верстах показались більшовицькі роз'їзди!

Скалка. Панове, до зброї!

(Всі похапцем вибігають в середні двері. За коном метушня. Чути брязкіт зброї, тріск колес, ірюкання гармат. Лунає українська команда. Відступають петлюрівські частини).

.....

Марійка. Мовчиш?.. Заснув?.. Яка тиша... *(Дикими очима озирается довкола по порожній хаті). Не руш. Спи... (підводиться на ноги). Тихо, тихо спи... А я... піду. Принесу тобі квіти... Свіжі, хороші квіти... червоні, як... (раптом обертається до трупу)...* Ай!.. Кров!.. *(з жахом відступає до дверей).* Ні, ні!.. Не торкай!.. Це не я... ні, не я... Лежи... не руш!.. Я... я... я нічого... *(випорснула крізь одчинені двері з хати).*

.....

Сходить сонце. Проміння його все більше й більше пробивається крізь шибки вікна. На сцені тиша й пустка. З вулиці долітає здалека: «Смело товарищі в ногу!» «Ура!» «Слава!» Все це зливається в побідну пісню вільного пролетаріату. В містечко входять червоні частини.

.....

Завіса.

К і н е ц ь.

ПАВЛО ГРУНСЬКИЙ

ЛІТЕРАТУРНІ ШАРЖІ

М. ІВЧЕНКО.

СНИ ЗЕМЛІ

(і драматичний і етюд).

Степ дрмав зранку, стиха похрюпуючи. Тирса чухалася й шепотіла. Перші проміні махнули своїми хвостами й тихо загогокали. У хвостах тих роса купалась; розлягнеться перехриститься та шубовсть у хвіст. Обрій у туман закутався, а крізь нього видно місто зруйноване. Від міста пройшла тихою ходою жінка. Стала й довго дивилась в обрій. Дивилась-дивилась та тоді:

— Чому ти зрадив мене, обрію? Чому прогнав мене. А тепер знов чаруєш мене красою своєю. Та не можу злитись з тобою, бо все, чим зливалась, зотліло.

Впала навколюшки.

Як розпустиш свої крила над тирсами, благаю тебе: обійми. Дай роси напитись, поцілувати квітку.

Мовчиш? Піду в простір!

Поволі пішла в простір. Виростає печера.

Він. Вилянув полохливо з печері.

— Нікого не видать. Вилазь.

Голос з печері.

— Ти завжди підводиш своїми сліпими очима. Вилізеш, а тоді тікай!

Він. Ну подивись сама... Не віриш?... Полетіли білі лебідоньки води пити! Слово чести! Я дививсь у дірочку!

Обоє вилізли з нори. Сіли й чухаються.

Вона. Біла лебідонька тихі сни снувала... А-у!

Він. Не кажи мені про неї, бо їсти хочу!

Вона. Біла лебідонька сни снувала...

Він. Ой, не дражни! Учора був підкравсь, так тільки хвіст у руках залишивсь. Я б їй був показав тихих снів... А тепер от доводиться дохлу їаву їсти!

Вона. Ти сам їава і мене харчуєш їавами! За це поцілуй свою тітку під хвіст... Ха-ха-ха-ха!

Він. А ти на вовка похожа! От що!

Вона. Ха-ха-ха ха! Я з нею покумалась за те, що вона моїх дітей покрала...

Він. А я від Гави! Через те мені білої солодкої кави хочеться...

Вона. Біла солодка кава...

Він. Біла солодка кава... То голос наших прашурів... У-у-у! І степ помре... У-у-у...

Вона. Чого ти виєш?! Харчів шукай...

Він. Я не піду. Ноги не дійсвують...

Вона. У-у-у! Горлянку перегризу!

Він. О-о! Піду-піду-піду! *(Кволюю ходою відходить)*.

Вона. *(Обхопила своїми ногами свої коліна й скилить вірші)*.

На прозорім озері...

Біла лебедиха...

А зелений гад

У кущах сміявся...

А вовкулак ножа загубив...

А біла лебедиха

Купалася в бризках...

Він. Є! Ось та біла лебедиха! Докупалась! Впіймав! І не тріпонулась!

Вона. Біла лебедонька—моя сестриця. *(Ніжно)*. Дай поцілую тебе в білу шийку! Дай приголублю...

Він. Ги ги-ги! А я її ззім!

Вона. Білу лебедиху?! *(Хватає лебедя)*.

Він. Пусти! Задавлю! Я піймав!

Вона. А я тебе ззім кудлату собаку!

(Зчіпились, харчать, гавкають. Вона вп'ялася в шию. Лебідь утік).

Він. Пропав лебідь! А яка у його стегнина! *(Скилить)*.

Вона. Біла лебедонька! Фффіть! За обрій на срібних човнах. *(Скилить)*.

(Обое скилять).

Гудуть пропелери з інтервалами. Спорчені, значить. В інтервалах долітають слова.

— Ай, хутчій-хутчій-хутчій!! Ех!

— Земля мріє...

— Не лоскочи серця!

— Гей, панове товариство! Стій!

— Тррр! Приїхали!

— Пане отамане!

— Ей, швидче-швидче, швидче!

— Спиняйся, хлопці!

— Земля!

На сцену з'являється гурт людей, у галіфе, з значками тапук. Одно слово,—авіатори... Жінки в амазонках блакитних. Він і Вона сидять осторонь і скиглять.

Голоси з гурту:

- Пренепорочнуюдіву і присноблаженную...
- І лягають хвилями трави...
- Поцілуймо роси...

І т. д. Говорять кому що до вподоби.

Отаман (*вдивляється в простір*). Хлопці! Струнко! Я благословляю тебе в первісних снах заколисану. Падаю навколішки, поцілувати пил твій, віками прибитий... Прийми від далеких синів твоїх, прийми теплі сльози. Це наша щира офіра, бо більш нема нічого підходящого!... Стоять вільно!!! «Оправитесь!!..» Бо білі лебеді на золотих човнах попливуть по-над темними лісами за сині гори...

Перша дівчина. Дивись! Маленький звірик виліз із норки!

Друга дівчина. А ти приголуб його!

Перша дівчина. Укусить!

Друга дівчина. Та не вкусить!

Перша (*юлубить*). Ой! Укусив!

Друга. Дивись який?! Значить, кусається! То земля мстить за давню зраду.

З чоловічого гурту:

- Ну, підіть дівчата за водою ¹⁾.

— А ми будемо розривати груди та прикладати запекле серце.

— Кинь, брат, рвати груди, та вари вечерю. Так колись чумаки робили.

— Браво! Браво! Браво!

(Дівчата пішли за водою... Поприлітали птахи, з темряви чути їхні співи).

Голоси з гурту:

— Тихше, а то пташок пополохаєте! Вони молитви творять!

— Тихому небові!

З жіночого гурту:

— Посплітаймо вінки!

— Заквітчаймось!

— В танок підемо!

— Офіру матінці-землі протанцюємо!

(Заплітають вінки. Стають до кола, кружляють у хоро- воді й співають):

Котилася та ясна зоря

Та й упала додолу

¹⁾ Іменно «за водою». Свідомо написано. О. В.

З чоловічого гурту:

— А ну до каші!

(Ідять кашу).

Молода жінка *(до юнака)*. Любий мій, ходім туди в долину.

Юнак. Ай! Невчасно! Побачуть!

Молода жінка. Слухай! Там місячні проміні китицями полягали!

Юнак. Китицями?! А потім—женись?!

(Ідуть).

Молода жінка. Ну, слухай! В обіймах туманів—поцілунок! *(тягне його)*.

Юнак. Піджака порвеш! Дай спокій!

Молода жінка. Я благаю—дай понести з землі квітку й плекати під серцем.

Юнак. У-у-у! Гад шипучий!

Молода жінка. Які ви жорстокі!

Юнак. От як-би по землі повзати! Та коріння звіриною гризти! А то цілуватись?!

Жінка. Яку кару поклали на нашу долю *(плаче)*.

(Надходять до гурту).

З гурту.

— Ша! Хтось наближається...

— Де?

— Он! Чиясь тінь повзе!

— Будьмо обережні.

Перша дівчина. Той звір, що ми приголубили, здорово вкусив!

Голоса. О-о-о! Він такий! Він може!

Отаман. Єрунда, панове! Я бачу, що тварина плоха! Ось я його! Може це хто з моїх пращурів—хто знає? *(Встає)*.

Він. *Полохливо наближається. З дикою усмішкою.*

Всі *(здивовано)*. Людина!

Він. Ги-ги-ги! Білі лебеді на золотих човнах! Ги-ги-ги! Білі лебеді!

Отаман. Ні, козаче, ми твої брати—ми не білі лебеді.

Він. Ги-ги-ги! Білі лебеді!

Отаман. Який він виснажений, змучений! Може ти вовком вив голодний?

Він. Ги-ги-ги! Білі лебеді!

Отаман. Любий брате! Почуваю, що ти пращур. Дай уклонитись тобі за твій ясний розум, за болі, за страждання!

Він. Ги-ги-ги! Білі лебеді...

Отаман. Любий брате! Дай поцілувати за минуле й за майбутнє... *(підходить і обнімає)*.

Він. Г-р-р-р! М'ясо ніжне, солодке.

Отаман. Отак, як колись тричі цілувались... Христос воскрес!

Він. Гам! (*Учіпився зубами*).

Отаман. Ой!

Він. Ги-ги-ги! Білі лебеді...

З гурту.

— Рятуйте! Рятуйте, він загризе!..

— Бийте його!

— Топчіть!

(*Хтось випалив*).

Він (*падає*). Ги-ги-ги! Білі лебеді...

Отаман (*схвилювано*). «Я до його з щирим серцем, а він з неправдою». Як він спокійно вірає... То сон землі, а як кусається?!

Жінка (*з одчаєм чогось*). А я на зірку!

Отаман. Товариство! Треба останній поклін віддати! Стрррунко! Слухай мою команду. Зорі, цій золотій сопліці, славу віддаємо!! Твоїм степам білогривим уклін! Прийми ж уклін і нашу славу завжди, повсяк час і на віки вічні.

З гурту:

Аміль!

Отаман. Рушай, хлопці, в дорогу!

З гурту:

— Повний ход!

— Хутчій, хутчій!

— Біжи-біжи-біжи!

— Тікай, хлопці!

(*По-о-оїхали*).

Вона. Надходить, сплескує руками.

— Білі лебедоньки на сивих човнах ф-ф-фіть!

Вклоняється з радісним сміхом. Підходить ближче. Угледіла труп його.

— Білі лебедоньки входорили! Що ж маю робити?.. Витиму!

Ворушить і виє.

— У-у-у! — У-у-у!

Обернулась на степ і знову вити:

— У-у-у! — У-у-у! Вовки! Гави! Пожалуйте снідати! У-у-у-у!

Степ загорівся не огнем, а росами. Ранкова зоря розпустилась в тонку усмішку.

На зорі розіп'ялась темна висока жінка, простягнувши в небо довгі ноги...

Світало...

Земля прокинулась, почухалась...

Земля.

— Ну, й приверзлося ж! Да воскреснеть бог і росточаться вразі його!

Я. МАМОНТІВ.

КОЛИ НАРОД УЖЕ ВИЗВОЛИВСЬ

(Трагедія на 2 акти).

Місце дійства—дуже великий центр дуже суспільного життя.
Час—наш час. І трохи раніш і позавчора навіть.

АКТ ПЕРШИЙ

Дієвий персонал.

Альберт.
Кароліна.
Гармата.

Горобець.
Галка.

Обстановка: великий майдан перед храмом. Праворуч—мармурові Сходи й колони. На сходах чорна галка, а на колоні сірий горобець. серед майдану «Пам'ятник визволення». На задньому плані перспектива великого міста. За містом річка, за річкою поле, за полем ліс, за лісом нічого не видно. Між містом і річкою—гармата.

День національного визволення. Гуде, звичайно, дзвін (урочисто гуде). Горожане й т. и. всі в святочних убраннях. У храмі спів (урочистий спів).

Альберт. Прощай!

Кароліна. Прощай, Альберте!

Альберт виходить. Кароліна довго-довго дивиться йому вслід, потім ламає над своєю головою свої руки, так що чути тріск і з риданням, підібравши спідницю, сідає на сходи пам'ятника.

Кароліна. Альберте! Альберте! Альберте! Альберте!
Альберте! Альберте!

Гармата. Б-б-б-б-у-х!

Галка. Карррр!

Горобець. Цвірінь.

Чути гарматний постріл.

Завіса.

АКТ ДРУГИЙ

Дієвий персонал.

Альберт.
Кароліна.
Конрад.
Конрадів приятель.

Горожане.
Горожанки.
Вояки.

Обстановка: не дуже великий майдан у великому місті. Праворуч будинок і ліворуч будинок. Праворуч одремонтований, а ліворуч ще ремонтується. Між тими будинками був сквер, але його вирубано. Трохи далі ліворуч храм, звідки чути урочисте: «за Василя», а

праворуч другий храм, звідки чути урочисте: «за Тихона». Неділя. Після суботи. Горожане в піджаках і сандаліях, а горожанки в спідницях і в сандаліях.

Проходять вояки.

Вояки (колективно). «Так за Совет Народніх Комісарів
Ми грянем грозное: Ура! Ура! Ура!»

(Пройшли).

Проходять дві горожанки.

Перша горожанка (весело). І чого ж пристайощ,
Мое серце томіш...

Друга горожанка. І зо мною й не гуляєш...
Й товаришу не велиш...

(Пройшли).

Двоє горожан. Ідуть ліворуч обнявшись.

Перший горожанин. Пиво, брат, уже 60 карбованців...
І што б ето значило?

Другий горожанин. Невозможно жить...

(Пройшли).

Біля будинку ліворуч поволі з'являються горожане. Приходять ще, й ще, й ще. Натовп більшає. В руках у їх папірці, хустки. Чути голоси, гамір:

- В чергу. граждане, в чергу!
- Куди лізеш?! Я за ними!
- Гражданин, скажіть їй, што я за вами!
- Иш яка?!
- Тихше, граждане, тихше!
- І што воно й за власть така! За паршиву корзинку з яблуками двадцять п'ять лимонів!
- І патент!
- Ох, і довела-ж! Когда ж ето кончиться?!
- Та ще й облігації бери!..

Становляться в чергу й лускають насіння.

Приходить Конрад з приятелем.

Конрад. І що тільки вони зробили?! Пиварні мав, броварні мав! Квасом тепер на базарі торгую! Ну, недовго вже! Є певні чутки...

(Нахиляється до приятеля й щось шепоче).

Приятьель. Так... так... А все Альберт наробив! Казав тоді—порішіть... Бачите, що вийшло.

Конрад. Що вийшло?! Йому й тепер не погано! А нам?! А нам?! О, горе! Горе!

Становиться в чергу й плаче.

Проходить Альберт і Кароліна.

Кароліна. О, Альберте! О, мій коханий!

Альберт. О, Кароліно! О, моя дружинонько люблю!
О, визволився народ! О, визволився з ним і звір лютий, що
сидів у ньому, закований тими ланцюгами! Тигра сиділа
лютая, о, Кароліно, в ньому! І тепер... тепер... О, Кароліно!

Кароліна. О, Альберте! Що тепер, о Альберте? Хіба
погано, о, Альберте!

Альберт. О, Кароліно! Не дуже погано! Та я думав,
буде краще, о, Кароліно! Звір лютий гуляє, о, Кароліно!
І не я тепер на чолі! Не оцінили, о, Кароліно! Членом пра-
вління я тепер, о, Кароліно! Від безпартійних, о, Кароліно!

Кароліна. О, Альберте! Який розряд, о, Альберте!

Альберт. О, Кароліно! Сімнадцятий плюс сто відсотків
за навантажувачку, о, Кароліно!

Кароліна. О, Альберте! Жити можна, о, Альберте!

Падає з риданнями на плече Альбертові.

Чути гарматний постріл.

Завіса.